

ГОДИШНИК
НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ
МУЗЕЙ - СЛИВЕН

YEAR-BOOK OF THE REGIONAL
MUSEUM OF HISTORY - SLIVEN

ТОМ II

**БЪЛГАРСКИЯТ ПЕРИОДИЧЕН
ПЕЧАТ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО**

РОДОПОВЕДЪТ – ПУБЛИЦИСТ ХРИСТО ПОПКОНСТАНТИНОВ В БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА ПРЕСА

Златка Петрова

Христо Попконстантинов е първият от тризвездното известни родоповеди с национално значение. Много исторически събития са обект на научните дирения на този голям родолюбец и патриот – османското завладяване на българските земи, народностно-религиозната дискриминация на българското население и национално освободителните борби. Живял и творил в две епохи – преди и след Освобождението. Христо Попконстантинов се оформя като историк и етнограф, като писател, публицист, езиковед и стенограф.

Книжовната му дейност е разнообразна и многопосочна – над 17 самостоятелни труда, около 25 научни студии в периодични издания, над 30 проучвания в областта на фолклора и езиковедството и многобройни публикации с обществено-политически, научен и културен характер.¹

Цялостно научно проучване и систематизиране на историческото и публицистично наследство на Христо Попконстантинов досега не е извършвано. В отделни статии на проф. Христо Вакарелски, проф. Кирил Василев, на Георги Клисаров и д-р Маньо Стоянов, се засягат неговите приноси, свързани със заниманията му в областта на историята, етнографията и стенографията. Изследователи и историци като Анастас и Никола Примовски, Андрей Печилков и Марко Марков проучват фолклорното, езиковедско и педагогическото му наследство.

Принос в проучването на живота и делото на Христо Попконстантинов е книгата на д-р Георги Ташев „Село Петково“ (София, 1966) и монографията на Ангелина Алшошева „Христо Попконстантинов. Живот. Дела. Пример.“ (Смолян, 2001).

В настоящето научно съобщение въз основа на документални материали се разкрива и анализира богатото публицистично наследство на Христо Попконстантинов, което е своеобразна изворова база за регионалната и националната ни история. Също така се проследяват неговите многообразни книжовни и научни връзки със световно известни учени, с видни възрожденски и следосвободенски обществени дейци и писатели, които го правят съпричастен към общата кауза за изграждането на българската национална култура и наука. За целта са използвани документи от личния фонд на Христо Попконстантинов, съхранявани в Териториална дирекция „ДА – Смолян“, периодични издания, вестници, списания, които за първи път се въвеждат в научно обръщение.²

Семейната и обществена среда, в която се ражда и живее Христо Попконстантинов, благоприятстват за неговото оформяне като народоуц-изследовател и прогресивен общественик. Роден в с. Петково (Смолянска област) на 24 декември 1854 г. Син е на известния възрожденски учител и свещеник Константин Манолов. Началното си образование получава в родното си село, а след това продължава в Устово при известния учител Марко Савов. Връща се в Петково и едва петнадесегодишен започва да учителства, а по-късно продължава и в училището в с. Лясково.³ През 1880 г. завършва с отличие стенографски курс при проф. Антон Безеншек и е един от първите стенографи на Народното събрание. На службата началник на Стенографско бюро остава до края на живота си – 1899 г.

Наред със служебните си задължения, активните участия в международни стенографски конгреси, Попконстантинов работи усилено и като книжовник – издирва, събира и записва исторически, етнографски и статистически данни за много родопски и

други български селища. Събраният материал публикува във вестници, списания и сборници. Редактор е на сп. „Здравец“ и на „Стенографски вестник“.

Първият негов труд е „Спомени за страпната пролет в Ахъчелеби през 1876 година“ (Пловдив, 1884). Той е и първият животописец на легендарния Петко войвода с книгата си „Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 - черти от живота и подвизите му“ (Пловдив, 1885).⁴ Други негови издания са: „Непокорните села в Родопските планини“ (Търново, 1887), пътеписът „От Витоша до Родопи“ (1883), „Маронската битка в 1878 година“ (Варна, 1889) и др.

Той няма дипломи за завършено средно и висше образование, но е изключително ученолюбив. С много труд и постоянство успява в „късо време да постигне и се изравни по наука, с мнозина други дипломирали български битописци, земеописци, езиковеди, повествователи и др.“ – пише за него другият голям родоповед Васил Дечев в сборника „Родопи и Родопската област“ през 1935 г. Той непрекъснато чете и се самообразова. За това свидетелства списъкът на книгите от личната му библиотека, озаглавен „Числото на книжниците, що съставляват книжницата на Христя Попконстантинов, доставени до 1 януари 1877 година.“ От него се вижда, че той е притежавал 76 книги и учебници, което е значително за онова време и за неговата възраст. Сред тях са: „Летоструй“ (1869-1876); Землеописание Ботево; Свещена история; Описание на Татар-Парджипската кааза; Турски писмовник; Числителница; Психология; Православен катихизис; Притчи Соломонови; Всеобща история; Малък атлас и др. Те са доставяни от Устово, Райково, Пловдив, Узунджово, Цариград и Одрин.

Христо Попконстантинов печата в „Периодично списание на Българското книжовно дружество“, след това е редовен сътрудник на Сборника за народни умотворения, наука и книжнина. В тези академични издания Попконстантинов участва с около 27 публикации, съдържащи ценни документални материали. Той е един от нашите първи документалисти след Освобождението. Сътрудничи в над 12 вестници и списания. Публикува материали и в чуждестранни периодични издания.

Ерудираният и обективен изследовател е търсен сътрудник на значими периодични издания, като цариградските вестници „Зорница“ и „Новини“, на столичните „Свобода“, „Независимост“, „Светлина“, „Стара планина“, „Мир“, на пловдивските „Марица“, „Изток“, „Пловдив“ и др. Също така и в списанията „Български преглед“, „Труд“, „Илюстрирана светлина“ и „Стенографски вестник“. В тях е обнародвал над 200 статии, съобщения и коментари за тогавашния български обществен и културен живот.

В периода 1880-1887 г. той вече е утвърден и изтъкнат кореспондент на всички големи вестници, които излизат в София, Пловдив и Цариград. Особено трайно и значително е сътрудничеството му във в. „Марица“. Първата му дописка, която е за Родопите – „Из Карлуково, Ахъчелеби (дн. с. Славейно, Смолянско), 10 ноември 1878 г.“ е поместена във в. „Марица“ на 17 ноември 1878 г. Тя започва със следния текст: „Г-н редакторе, както ви се обещах, че ще следвам да ви писвам редовно за работите в Ахъ-челебийско окръжие в Родопските гори“. В нея описва живота и смъртта на мюфтията на с. Арда (Смолянско) Абдул Рахман ефенди, който по време на Априлското въстание съдейства за засилване позициите на гръцките свещеници в родопските селища. „Като духовен началник на помаците – пише Попконстантинов – неговото решение се считаше непогрешимо.“ Той имаше постоянно отношения с патриаршията, Шейх-ул-исляма и с всички първенци, било помаци, било българо-гръци, в Родопските планини. Той несуморно се трудеше за изново подчиняване на отречените от фенерската патриаршия и с фанатизма си сполучи да привлече няколко първенци-партизани в полза на патриаршията. Между тия партизани първо място

държи Радю чорбаджи от Райково и Вълчо кехая от Петково, на които партизани мръсните дела ще Ви опиша в друга статия. Абдул Рахман, възползуван от смущенията и кланетата, сполучи да обърне със силата на оръжието няколко села към фенерската патриаршия, на които села съществуващото се заплашваше, ако не се подпишат на Фенер. Централното ни село обаче постоянно е и не се подписа. Гръцкият ксантйски митрополит Калиник, възползуван от мъглявото време, дойде и заедно с няколко интриганти турци обходи всичките села, служи във всички черкви и мирса повечето попове. Всичко това ставаше със съдействието на мюфтията...”.⁵

Друга интересна дописка в същия вестник показваща активната му гражданска позиция е статията „Помациите”, поместена в брой 274 от 1881 г. В нея той критикува политиката на управляващите към „пашите еднородни и еднокръвни братя помаци. Помежду многото небрежности, които сме показали после освобождението си, една от най-достойно осъдителните е без съмнение, оная с която са се отличили правителствата на северна и южна България. Роден в средата на Родопите, в средата на помациите, аз сътох за своя длъжност да напиша горните редове, дано се помогне някак на тия наши забравени от нас еднородци, които за наше голямо щастие са опазили и до днес непокътнат матерний си язык. Дано писаното ми намери отзив”.⁶ Тези и последвалите дописки свидетелстват, че макар и далеч от Родопите, Попконстантинов остава винаги активно свързан с обществено-политическите проблеми на родния край.

Някои от историческите проучвания и пътеписи, като „Непокорните села в Родопските планини”, „Десетгодишният юбилей на Средногорско-Родопското въстание в 1876 година в Панагюрище на 20 април 1886” и „От Витоша до Родоп”, преди да бъдат систематизирани и издадени в самостоятелни книги Попконстантинов публикува във в. „Независимост”⁷ през 1886 г. и в сп. „Труд” (Търново) през 1887-1888 и 1890 г.

Христо Попконстантинов особено задълбочено проучва краищата Чепино и Бабяк. Тези проучвания той обнародва във в. „Свобода” през 1892 и 1893 г. като „Писма от Родопите”, които са осемнадесет на брой.⁸ В тези писма-пътеписи той прави пълен историко-етнографски преглед на Чепинската покрайнина (селищата Пазарджик, Пещера, Лъжене, Каменица, Баня, Корово и Дорково) от заселването до османското нашествие. Описва също помохамеданчването, кърджалийските времена до Баташкото клане, участието на чепинските българомохамедани в Сръбско-турската и Руско-турската война, временното бягство при настъпването на руските войски и връщането им. В последното писмо авторът описва и събитията след Освободителната война. С тези ценни исторически изследвания и голяма осведоменост той се нарежда сред един от най-добрите изследователи на Чепино и западния дял на Родопите.

Проучванията си в този район продължава до 1898 г. и ги публикува като редовен сътрудник на Сборника за народни умотворения, наука и книжнина в почти всяка книга от I до XVII.⁹ Някои от тях излизат и посмъртно. Особено ценни са статиите „Материали за изучаване на родопското наречие” (1889), „Кратки фолклорни бележки” (1898) и „Краището Бабяк в Родопските планини” (1893), които са с важно езиково, поселищно, етнографско и историческо значение за този почти непроучен край в Родопската област и живеещото там българомохамеданско население.

С голям принос са и неговите изследвания, печатани в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество”. В студията „Рупчос” (Едно българско краище в северните разклонения на Родопските планини), печатана в книги 4, 23-24, 58-59 през 1888 и 1899 г. авторът прави географски, статистически и икономически преглед на Рупчоска околия преди и след Освобождението.¹⁰ Тя съдържа ценни сведения за поминъка, образованието и тълкувания на названието „Рупчос”.

Христо Попконстантинов събира и проучва материали не само с родопски теми. Той изучава и други райони – Софийски, Търновски, Разградски, Бургаски и др. Тези

публикации са на страниците на сп. "Труд" (1888-1890)¹¹, "Българска илюстрация" (1882)¹², "Славиеви гори" (с. Орехово, 1894) и в Сборника за народни умотворения, наука и книжнина (1883, 1889, 1890-1892, 1895-1896 и 1898).

Големият книжовник се изявява и в една друга сфера - редакторската. Съвместно с проф. Антон Безеншек през 1881 г. редактира младежкото сп. "Здравец", което е сред първите издания у нас в тази област. То излиза през периода 1881-1884 г. Основната цел Безеншек и Попконстантинов показват в първата книжка: "Ще се пълни с научни и забавителни неща. Ние въобще ще гледаме що има или е имало занимателно по света, от близо и издалеко и върху това ще пишем." Съдържа поучителни разкази, научно-популярни четива и ребуси. Значителна част от статиите са преведени.

Попконстантинов е отговорен редактор на сп. "Стенографски вестник" (1887-1893) и на други издания в тази област. Това списание съдържа статии по история на стенографията, уроци и сведения за дейността на Българското централно стенографическо дружество. Организиран е и разпространението му, за което свидетелстват запазените в личния му фонд петнадесет броя от 1887 г. с оригиналния печат на дружеството, предназначени за учители в софийската класическа гимназия, свещеници и студенти.¹³

Като един от първите и най-добри стенографи той публикува в паша и в чуждестранна преса теоретични и практични статии за историята на славянската стенография. Участва в конгреси на стенографите в Париж, Мюнхен и Прага. По този повод в цариградския в. "Зорница" от 15 юли 1891 г. излиза неговият материал със заглавие "I-й конгрес на славянските стенографи в Прага". В него дава информация за "бързописното изкуство на Габелсберговата система, приложена на чешки език още през 1844 г., за създадените осем стенографски дружества и изучаването на стенографията във всички чешки средни училища. А също и за главната цел на събора "за нареждане на един общ бързопис на славянски езикови основи, за да служи удачно тоя бързопис за народите на всеки славянски клон, а заедно с това и на цялото славянство".¹⁴

Сътрудници на сп. "Югославянски стенограф"¹⁵, което се издава първоначално от проф. Безеншек, а неговият първи "Кратък исторически очерк на стенографията" е поместен във в. "Зорница" през 1893 година.¹⁶ За него проф. Безеншек пише в немското списание "Vuzschrift blaffer" следното: "Способният и трудолюбив телеграфист обикна скоро стенографията, записа се в първия от мене открит стенографически курс и стана измежду моите ученици един от най-способните. На стенографическия конгрес в Мюнхен през 1890 година е участвал заедно с мен. Тоже и на славянския стенографически конгрес в Прага през 1895 година. Той бе неуморно деятелен за интересите на стенографията".¹⁷

Голямо признание за професионалните му постижения и авторитет е избирането му в Постоянното бюро на събранието на българските журналисти и писатели през 1894 г. за ознаменуване на 50-годишния юбилей на българската журналистика. Председател на този голям форум е Марко Балабанов, а Попконстантинов участва във всички заседания за изготвяне на програмата и прави коректурните бележки на протоколите от тях.¹⁸

Голямо книжовно богатство са и неговите стенографски дневници, в които описва и характеризира политически събития и дейци в обществения живот на България. Това са двадесет свитъка, които съдържат ценни исторически сведения и могат да бъдат важна изворова основа за изследователите на българската история от този период. През 1932 г. са дешифрирани от началника на Стенографското отделение Димитър Антонов, а известният родоповед Христо Караманджуков ги публикува в редактираното от него сп. "Родона" под заглавието "Дневниците на Хр. п. Константинов".¹⁹

Христо Попконстантинов успоредно с богатата книжовна дейност развива и активна обществена дейност и е в пряка връзка с много наши и чужди учени, писатели и общественици от следосвобожденската епоха. Сред тях е патриархът на българската литература Иван Вазов, на чийто роман „Под игото“ Попконстантинов прави коректурите („Под игото“ се печата за първи път в Сборника за народни умотворения, наука и книжнина през 1890 г.), а по повод двадесет и пет годишнината от литературната му дейност е секретар на юбилейния комитет. Всички протоколи и покани от заседанията по юбилея са писани лично от Попконстантинов.

Той поддържа научни връзки с проф. Марин Дринов, с Константин Иречек, с първия председател на БИД Димитър Агура, проф. Иван Шишманов, Стефан Веркович, със Захари Стоянов и Алеко Константинов. В писмовна връзка е и с проф. Стефан Бобчев, с Иван Ст. Гешев и още много други. Води активна кореспонденция с големия френски славист Луи Леже и руския учен Полихрон Агапиев Сирку, който в писмо от 17 окт. 1884 г. му съобщава, че е прочел с много голям интерес публикуваните във в. „Марица“ „Спомени за страшната пролет“. Руският учен дава висока оценка на това изследване и смята, че ще представлява интерес от езиковедска гледна точка. Той се интересува от народните песни в Ахъчелеби и моли Попконстантинов да му изпрати такива. В края на писмото си Сирку пише: „Изобщо аз бих желал да имам тия сведения за Ахъчелебийския говор и повече лексичен материал за него. Днес аз съм заст с фонетиката на тоя говор“.²⁰

Патриот и общественик с будна гражданска съвест, Попконстантинов поддържа постоянни контакти и с известния тракийско-родопски войвода Петко Киряков, с неговия съратник Руси Тамбаров, а също и с първите социалисти Никола Габровски, Димитър Стоилов и кръга около клуб „Карл Маркс“.

Най-трайна и непрекъсната е връзката му с другите двама родоповеди Стою Шишков и Васил Дечев, възрожденските и следосвобожденски дейци Илия Белковски, Атанас Келпетков, Вълко Шишманов и още много други.

Във връзка с излизането на списанията „Родопски старини“ (1887-1892) и „Славиеви гори“ (1894-1895) в писмо от 18 юли 1888 г. Попконстантинов съветва Шишков: „Прави ми се зимаска да ми казваше, че ще продължаваш издаването на „Родопски старини“ във вид на повремено периодично списание. Не е ли по-добре книжките „Родопски старини“ да присмат материали и от други лица; да е един вид периодическо списание, в което да намират прием трудовете на всеки българин от Родопите; да се поместват географически, статистически и поминъчни статии от старо и ново време. То и сега могат да се поместват статии в разни списания, но знаеш, че разпръснатата книжница по родопските работи не може да си заеме онова място, което е предназначено в българската литература. Пиши ми дали ще може да се учреди един релакционен комитет или един вид малко дружество, което може да бъде основа за бъдещето дружество, което ще се занимава с всеобщото изучаване на Родопските планини“.²¹ Така Попконстантинов показва широкото си научно виждане за бъдещата научно изследователска работа в Родопския край. Самият Стою Шишков чувства необходимостта от духовното общуване и подкрепа в издателската си дейност. От с. Орехово, Рупчоско на 9 януари 1894 г. той пише на Попконстантинов следното: „Благодаря от сърце за всичко, що ми пишете, особено по списанието, за чийто успех аз имам голяма нужда от съвети, за които на кому другиму ще разчитам, ако не на Вас“²² Третият от родопското тризвездие книжовници Васил Дечев също поддържа връзка с Попконстантинов в научноизследователската работа по проблемите на бита, културата и историята на родопските българи: „Аз почнах да издавам едно малко вестниче „Родопски новини“, което ще се занимава само с наши работи. Добре ли е или зле,

засега не мога да кажа нищо. Надя се, че ще ми пратите някоя статийка за нашите места" - му пише Дечов в писмо от 10 юни 1895 г.

За голямо съжаление жизненият път на този голям книжовник, общественик и родолюбец е твърде кратък – умира едва 41-годишен. Съобщения за неговата смърт и книжовното му дело се публикуват на 15 юли 1899 г. във вестниците „Мир“, бр. 706 и в „Български търговски вестник“, бр. 151.

Няколко години след смъртта му през 1901 г. Стою Шишков помества в сп. „Българска сбирка“ статия с автобиографични данни и сведения за научната му и публицистична дейност в раздела „Незабелязани дейци с отечествени заслуги – Хр. Попконстантинов“. В нея той дава своята оценка за него: „В лицето на Христо Попконстантинов Родоните изгуби един рядък свой син, чийто педялг, но пълен с деятелност живот, ще служи всякога за образец за подражание. И колкото повече изминава времето от неговата смърт, толкова повече се чувства и става незаменима тая загуба.“²³

Книжовното наследство на Христо Попконстантинов е богато и разнообразно, но в по-голямата част все още е непроучено, а доста от стенографските му записки не дешифрирани. Навярно има и още много неизвестни негови трудове, които чакат изследователите си.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Печилков, А. Христо Попконстантинов – виден книжовник, родоловец и общественик: Студия и инвентарен опис на личния фонд. Смолян, ДОДА, 1985, с. 8.
- ² ДА – Смолян, ф. 437 К, оп. 1, а. е. 1-69.
- ³ Ташев, Г. Село Петково. С., 1966, с. 306.
- ⁴ Петрова, З. Родоповедите Христо Попконстантинов и Стою Шишков за капитан Петко войвода. В: Юбилеен сборник. При историческите корени. 70 години Андрей Печилков – книжовник, общественик, културен деец. Смолян, 2008, с. 178-184.
- ⁵ Примовски, Ан. Христо Попконстантинов (1858-1899). В сб.: Христо Попконстантинов. Спомени, пътеписи и писма. Съст. и ред. Анастас Примовски и Никола Примовски. Пловдив, 1970, с. 10.
- ⁶ ДА – Смолян, ф. 437 К, оп. 2, а. е. 25, л. 10-18.
- ⁷ Независимост, бр. 17, 1886.
- ⁸ Свобода, бр. 856, 10 юли 1892; бр. 1067, 3 април 1893; бр. 1083-1085, 22-26 април 1893.
- ⁹ Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. С., кн. III-IV, 1890, с. 355-380, 586-595; кн. I, 1889, с. 133-156; кн. V-XV, 1898, с. 222-265, 322-329; кн. IX, 1893, с. 716-731.
- ¹⁰ Периодическо списание на Българско книжовно дружество. Кн. XXIII-XXIV, 1888, 654-682; кн. 4, 58, 59, 1899, 577-595, 885-913.
- ¹¹ Труд, кн. II, 1888, 1351-1352; кн. V, 1890, 564-566; кн. III, 1900, 192-197.
- ¹² Българска илюстрация, 1882, 8.
- ¹³ ДА – Смолян, ф. 437 К, оп. 2, а. е. 566, л. 1-15.
- ¹⁴ ДА – Смолян, ф. 437 К, оп. 1, а. е. 1, л. 5.
- ¹⁵ Югославянски стенограф, бр. 1-5, 1895.
- ¹⁶ Зорница, бр. 22-28, 1893.
- ¹⁷ Безеншек, А. Христо Попконстантинов – 1899. Родопски напредък, бр. 1, 1903, с. 26.
- ¹⁸ ДА – Смолян, ф. 437 К, оп. 1, а. е. 22.
- ¹⁹ Дневниците на Христо п. Константинов. В: Родопска, бр. 1-10, 1933; бр. 1-10, 1934; бр. 1-10, 1935; бр. 1-10, 1936; бр. 1-10, 1937; бр. 2-9, 1938.
- ²⁰ Примовски, Ан. Цит. съч. с. 24.
- ²¹ Пак там, с. 38-39.
- ²² Пак там, с. 39.
- ²³ Пак там, с. 44.